Ilm kelajagimiz
ravnaqidir

№-2 2022

СУРХОНДАРЁ: ИЛМ ВА ТАФАККУР
SURXONDARYO: ILM VA TAFAKKUR
СУРХАНДАРЬЯ: НАУКА И МЫШЛЕНИЕ
SURKHANDARYA: SCIENCE AND CONTEMPLATION

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ҲУДУДИЙ ИННОВАЦИЯ ФАОЛИЯТИ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТРАНСФЕРИ МАРКАЗИ ҲАМДА СУРХОНДАРЁ ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ЦЕНТРА РЕГИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ТРАНСФЕРА ТЕХНОЛОГИЙ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ И ЦЕНТРА РАЗВИТИЯ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ СУРХАНДАРЬИ

SURKHANDARYA REGIONAL TERRITORIAL INNOVATION ACTIVITY AND TECHNOLOGY TRANSFER AND SURKHANDARYO SCIENTIFIC JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT CENTER

Илм келажагимиз равнақидир

СУРХОНДАРЁ: ИЛМ ВА ТАФАККУР
SURXONDARYO: ILM VA TAFAKKUR
СУРХАНДАРЬЯ: НАУКА И МЫШЛЕНИЕ
SURKHANDARYA: SCIENCE AND CONTEMPLATION

Илмий мақолалар журнали

№-2 2022

ТАЪСИСЧИЛАР;
СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ҲУДУДИЙ ИННОВАЦИЯ ФАОЛИЯТИ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТРАНСФЕРИ МАРКАЗИ ҲАМДА СУРХОНДАРЁ ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

Ҳар чоракда 1 марта чиқади.

Jurnal 25-05-2020 yil. №-11-079 raqami bilan ro'yxatga olingan.

O'zbekiston Respublikasi OAK ning 2021 yil 12 dekabrdagi № 01-06/25-04 raqamli xati asosida ro'yxatga olingan.

Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida **GUVOHNOMA N-11-079.**

My.gov.uz. Yagona interaktiv. davlat xizmatlari portali.
N 8102-325e-cd96-f50a-53b3-3119-7970

Hujjat yaratilgan sana: 2020-05-25.

Ariza raqami: 19051279.

НАШР ИНДЕКСИ 190-111.

ЖУРНАЛ «ADAD PLYUS» МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Чилонзор тумани, Бунёдкор кўчаси 28-уй.
Босишга рухсат этилди: 13.05.2022.
Қоғоз бичими 60x84 1/8.
Босма табоғи 16,5. Офсет босма.
Офсет қоғози. Адади 100.
Баҳоси келишилган нархда.
Буюртма № 17.

Техник ходимлар:
Мамаражабов Ғайрат
Умаров Икром
Саҳифаловчи:
Қўшоқова Моҳигул

Таҳририят манзили: Сурхондарё вилояти Термиз шаҳри "Баркамол авлод" кўчаси 43 уй.
tursunovsafullo12@mail.ru
Тел: 876 223 07 66.
+99 891 577 90 50,
+99 894 200 49 55,
+99 891 229 22 29.

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Турсунов Сайпулла Нарзуллаевич
Тарих фанлари доктори, профессор
Термиз давлат университети
Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Қобулов Эшболта Атамуродович
Тарих фанлари доктори, профессор Термиз давлат университети, Педагогика институти директори
Журналнинг илмий котиби:
Умурқулов Бекпўлат филология фанлари доктори, Термиз давлат университети

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:
Марахимов Авазжон
Тўраев Назар
Сагдуллаев Анатолий
Муртазаева Раҳбархон
Абдуллаев Улуғбек
Ашуров Адҳам
Дониёров Алишер
Мўминова Гавҳар
Эшов Баходир
Эргашева Юлдуз
Обломуродов Наим
Вохидов Шодмон
Бўриев Очил
Давлатова Саодат
Ғоффоров Шокир
Холиқова Раҳбархон
Худойқулов Абдулла
Пардаев Тошкенбой
Рахимов Ғанишер
Шомирзаев Махматмурод
Холмўминов Жуманазар
Холмўминов Ҳусан
Турсунов Нурулло
Турсунов Жавли
Тўхтаев Абдуғани
Хайитов Шодмон
Ирисқулов Олимжон
Саидов Илхом
Акчаев Фаррух
Яқубова Диларам

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Чориев Рўзимурод
Қосимов Асрориддин
Лақаев Саидахмад
Нормуродов Чори
Қодирова Дилбар
Раҳимов Баходир
Худойқулов Садриддин
Шайдуллаев Шопўлат
Юнусова Хуршида
Тўраев Хайит
Ўсаров Сирожиддин
Қулмаматов Дўстмамат
Бобожонова Дилором
Эшонқулов Абдужаббор
Алланов Қилич
Тилеукулов Гауҳар
Аликулов Рустам
Ёдгоров Эшмўмин
Мирзаев Ибодулло
Панжиев Нормамат
Жабборова Шоира
Чориев Иргаш
Ҳотамов Очилди
Зокиров Ҳолмат
Норбошева Меҳри
Боқиев Анвар
Ахмедова Гулчеҳра
Туропова Мохидил

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАРИДА САНОАТНИНГ БИР ТОМОНЛАМА ТАРАҚҚИЁТИ: МУАММО ВА ЗИДДИЯТЛАР

Худойқулов Урал Каримович
Ўзбекистон Миллий университети, тарих фанлари номзоди, доцент.

Аннотация. Ушбу мақолада совет ҳукумати даврида Ўзбекистонда саноатнинг бир томонлама ривожланиши ҳамда унинг зиддиятли томонлари архив ва статистик манбаларга таянилган ҳолатда ёритиб берилган.

Калит сўзлар: республика, саноат, бир томонлама ривожланиш, пахтачилик саноати, ижтимоий таъминот, тармоқ, корхона, ишчи-ходим.

Аннотация. В данной статье описывается однобокое развитие промышленности Узбекистана в советское время, а также его противоречивые аспекты на основе архивных и статистических источников.

Ключевые слова: республика, промышленность, одностороннее развитие, хлопчатобумажная отрасль, социальная защита, сеть, предприятие, работник.

Abstract. This article describes the one-sided development of industry in Uzbekistan during the Soviet era, as well as its conflicting aspects, based on archival and statistical sources.

Keywords: republic, industry, one-sided development, cotton industry, social security, network, enterprise, worker.

Ўзбекистон иқтисодиёти совет ҳокимияти даврида фақат хом-ашё етказиб берувчи ҳудудга мослаштирилиб, енгил ва озиқ-овқат саноатини ривожлантириш учун қулай имкониятлар бўлишига қарамасдан, фақат хом-ашёга бирламчи ишлов берувчи корхоналар қуришга эътибор берилди. Оқибатда миллий республикалар иқтисодиёти бир томонлама ривожланиб чуқур иқтисодий инқирозга тушиб қолди.

Ишлаб чиқаришнинг ихтисослашуви халқ хўжалиги тизимига ҳалокатли таъсир қилиб, 1970 йилда Ўзбекистон саноат тармоқлари умумий ишлаб чиқаришининг 83.4 фоизи қишлоқ хўжалиги (асосан пахтачилик) билан бевосита боғлиқ бўлган. 1975 йилда бу кўрсатгич 78 фоизгача [1], 1980-йиллар ўрталарига келиб 75 фоиздан ортиқроқни ташкил этди [2]. Демак, Ўзбекистон саноатининг бир томонлама хусусияти узоқ йиллар сақланиб, жиддий ўзгаришлар содир қилинмади.

Шунингдек, бу даврда Ўзбекистонда саноатлаштириш сиёсати ҳам ўзига хос тарзда олиб борилди. Юқорида таъкидланганидек, ишлаб чиқариш воситалари суст ривожланди. Масалан, “А” гуруҳ маҳсулотларининг ўртача йиллик ўсиш суръатлари 1959-1964 йилларда 10 фоизга тенг бўлган бўлса, истеъмол маҳсулотлари (“Б” гуруҳ) ўртача 4,7 фоизга ўсиб борди [3]. 1970–1985 йилларда ушбу тафовутга барҳам берилиб, “А” гуруҳ маҳсулотларини ишлаб чиқариш 2.4 маротаба, “Б” гуруҳ маҳсулотларини ишлаб чиқариш 3 баробар ўсишига эришилди. [4]

Лекин шуни алоҳида таъкидлаш керакки, бир томондан, ривожланган енгил ва озиқ-овқат саноатини вужудга келтириш борасида қилинган барча тадбирлар республикада ишлаб чиқариш воситаларини, яъни машина ва ускуналарни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш учун эмас, балки, минерал ва қишлоқ хўжалиги хом

ашёси ва материалларини тайёрловчи соҳаларни тараққий этишга қаратилди. Шунинг учун меҳнат қуроллари, машина ва механизмлар асосан четдан келтириларди. Иккинчи томондан, шаклланиб борган ишлаб чиқариш халқ истеъмоли маҳсулотларини етказиб берувчи тармоқларнинг заифлигидан далолат берарди. Шу билан бирга, Ўзбекистон етарли хом-ашё ва меҳнат ресурсларига эга бўла туриб, аҳоли жон бошига истеъмол ишлаб чиқаришда Болтиқ бўйидан 4-5 баравар, Россиядан 2,5 баравар орқада эди [5]. Чунки республикада халқ истеъмоли маҳсулотларини ишлаб чиқариш таркибида тайёр маҳсулотнинг улуши фақат 25 фоизни ташкил қиларди, холос [6].

Ўзбекистон иқтисодиёти СССР иқтисодий тизимидаги етакчи ўринларга эга бўлишига қарамай, юқоридаги маълумотлар унинг заиф ривожланганлигидан, бир томонлама хусусиятга эга эканлигидан ёрқин далолат беради. Ушбу хусусиятларни кам ривожланиши республика иқтисодиётига, шу жумладан, Қашқадарё ва Сурхондарёда енгил ва озиқ-овқат саноати тараққиётига ҳам ўз таъсирини ўтказди.

Умуман, ўрганилаётган даврда хўжасизлик, иқтисодий воситалардан фойдаланишда илмий ёндошувлардан фойдалана билмаслик ва бошқа барча шу каби хусусиятларга эга бўлган усуллар орқали давлатни бошқариш оқибатида маъмурий-буйруқбозлик тизими вужудга келган қўшиб ёзиш туфайли ишлаб чиқариш хажмларини сунъий равишда кўпайтириш қарор топди. Ушбу ҳолат ноқонуний бўлиб, даромадга салбий таъсир кўрсатсада, амалда эса ушбу ҳолат моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб қувватланар эди. Бу ҳолатни қуйидагича изоҳлаш мумкин:

Хом ашё маҳсулотлари асосида тайёр маҳсулотлар қийматининг қайта ҳисоб-китоб қилинишининг кенгайиб бориши; маҳсулотлар сарф-ҳаражатининг ортиб бориши ва улар таннархининг қимматлашуви; майда-чуйда ўзгартиришлар киритиш орқали таннархи ошган ва сарф-харажати кўпайган буюмлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш ҳамда уларга янги ном бериш эвазига арзон маҳсулотлардан воз кечилди.

Мамлакатда тоталитар тизимнинг мустаҳкамланиши, ғоявий-мафкуравий ёндошув асосида иқтисодиётнинг объектив қонуниятларининг инкор этилиши иқтисодиётни ривожланишига, шу жумладан ишлаб чиқаришни ўсишига салбий таъсир қилиб, уларнинг тангликка етакловчи омилларини зўрайиб боришига шароит туғдирди. Мулкка нисбатан давлат монополиясининг ўрнатилиши, цивилизациялашган товар-пул муносабатларидан фойдаланмаслик, унинг ўрнига бошқарувнинг маъмурий-тақсимлаш тизимининг ҳукмронлик қилиши ҳалқнинг бунёдкорлик хусусиятларини ривожланишига тўсиқ бўлди.

Тенглик ва тақсимлаш принциплари исканжасида оқилона ишлаб чиқаришни ташкил этиш борасида қанча ҳаракат қилинмасин, иқтисодиёт ўзини ўзи ривожлантириш ички имкониятларидан маҳрум бўлди. Натижада СССР халқ хўжалиги чуқур деформацион жараёнлар қаърига юз тутди.

Хуллас, катта сарф-харажатни ва самарасиз совет иқтисодиётини таназзулдан сақлаб қолиш учун СССР раҳбарияти бу борада қандайдир ўзгаришлар содир қилишни англаб етган эди. Шунинг учун иқтисодиётни ислоҳ қилишга қаратилган амалий ишларга 1970–1990 йиллар ўртасида бир неча бор ҳаракат қилинди. КПССнинг XXIV съезди (1971 йил 30 март – 9 апрел)дан сўнг мамлакат сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги вавлюнтаристик жараёнларга барҳам

берилди ҳамда 1970–1980 йилларда илмий-техник тараққиётни жадаллаштириш, иқтисодни интенфикациялаш, иқтисодий қонуниятлардан самарали фойдаланиш вазифаси англаб етилди. Халқ хўжалигида ўтказилган ислоҳотлар иқтисодий тараққиётга асос солиб, мудом вақт давомида корхоналарни ривожланишига туртки берди, ижтимоий муаммолар, техник жиҳатдан қайта қуроллантириш каби масалаларнинг ечимини топадиган ишлаб чиқариш бирлашмаларини вужудга келиши рағбатлантирилди [7].

Бироқ ўтказилган ислоҳотларнинг ўта чекланганлиги, унинг қисқа муддатга ва иккинчи даражали масалаларни ҳал қилишга қаратилганлиги ишлаб чиқаришни тубдан яхшилаш, унинг кўрсатгичларини тинимсиз ўсишига барқарор асос яратилмаслигига сабаб бўлди. Ушбу муаммога объектив қараганда, шуни айтиш мумкинки, мавжуд тузум, ундаги ҳукмрон доиралар жамият ҳаётини, унда кечган иқтисодий жараёнларга мафкуравий таъсирни кучайтириб юборганлиги бошланган ислоҳотларни муваффақиятсизликка учрашига олиб келди.

СССРда иқтисодий ислоҳотлар ва бу борада қабул қилинган фармон ва қарорларнинг ижросини охирига етказилишига тўсиқ бўлаётган яна бир муҳим омил ҳам борки, уни инкор этиб бўлмайди. Яъни қабул қилинган қарорлар ва уларнинг ижроси, хўжалик муаммоларини ечиш ваколати марказ ва жойлардаги партия органларига юклатилди, энг муҳими, бу жараён оммавий тус олди. Натижада партия раҳбариятининг барча поғоналарининг маъмурий бўлиниш кучая борди. Маъмурий бошқарув усулларининг равнақ топиши, бюрократик консерватизмнинг авж олиши ўз-ўзидан, ислоҳотлар жараёнига сунъий тўсиқ бўлиб хизмат қилди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Зиядуллаев С.К. Промышленность Узбекистана и основные экономические проблемы её развития. – Т., 1977. – С. 151.
2. Экономика Узбекской ССР в условиях перестройки. – Т., 1988. – С. 16.
3. Зиядуллаев С.К. Промышленность Узбекистана и основниые экономические проблемы его развития. – Т., 1967. – С.171.
4. Экономика Узбекиской ССР в условиях перестройки. – Т., 1988. – С. 16.
5. Узбекистан в мировой экономике. – Т., 1993. – С. 53.
6. Экономика Узбекиской ССР в условиях перестройки. – Т., 1988. – С. 22.
7. Валовой Д.В. Тайны овального зала Кремля. – М., 1991. – С. 34–54; Политическая история России и СССР. – М., 1991. – С. 84.

ОЛИЙ ТАЪЛИМНИНГ СИФАТИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ - ДАВР ТАЛАБИ

Васиева Дилором Ибрагимовна
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти
тарих фанлари номзоди, доцент

Аннотация. Мазкур мақолада мустақиллик йилларида Ўзбекистон олий таълим тизимини тубдан ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари, ҳозирги кунда

МУНДАРИЖА

ТАРИХ

Турсунов Сайпулла Нарзуллаевич. Термиз давлат университети Жаҳон тарихи кафедарси мудири, тарих фанлари доктори, профессор. Ватан тарихи саҳифалардан жой олган миллий озодлик кураши 3

Гавҳар Мўминова. Қарши давлат университети Жаҳон тарихи кафедраси мудири, профессор. **Сарвар Ахмедов.** Қарши давлат университети магистранти. Ўзбекистоннинг Осиё ва Африка давлатлари билан адабиёт соҳасини ривожланишдаги ҳамкорлиги (XX асрнинг 50-80 йиллар)..... 10

Ҳасанов Акрам Мўминович. Қарши давлат университети Ўзбекистон кафедраси мудири, тарих фанлари доктори. Амир Темур ва темурийлар даври шаҳарсозлик маданияти 14

Пардаев Тошкентбой Ражабович. Термиз давлат университети Жаҳон тарихи кафедраси в.б профессори, тарих фанлари доктори. Тиклаш йилларида Ўзбекистонда иқтисоднинг тинчлик ҳолатига ўтказилиши..... 18

Худойқулов Урал Каримович. Ўзбекистон Миллий университети, тарих фанлари номзоди, доцент. Ўзбекистоннинг жанубий вилоятларида саноатнинг бир томонлама тараққиёти: муаммо ва зиддиятлар..... 23

Васиева Дилором Ибрагимовна. Қарши муҳандислик – иқтисодиёт институти тарих фанлари номзоди, доцент. Олий таълимнинг сифати ва самарадорлигини ошириш - давр талаби..... 25

Ёрматов Фахриддин Жойловович. Термиз давлат университетининг Педагогика институти тиллар факультети декани, тарих фанлари номзоди, доцент. Ўзбек халқининг фронт ортидаги мардонавор меҳнатлари..... 30

Инатов Мурот Ниятович. Ислом Каримов номидаги ТошДТУ “Ўзбекистон тарихи” кафедраси доценти. XX аср 20-йилларида ўзбекистонда демографик вазиятнинг айрим жиҳатлари..... 34

Ботирова Ҳалима Эшмаматовна. “ТҚҲММИ”, МТУ” Гуманитар фанлар” кафедраси в.б.доцент, тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd). Мустақиллик йиллари жанубий вилоятларда соғлиқни сақлаш тизимида аҳолига малакали тиббий хизматни йўлга қўйиш..... 40

Усаров Сирожиддин Рахматуллаевич. Самарқанд давлат университети ўқитувчиси, тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). Ўзбекистон республикасининг Осиё – Тинч океани минтақаси давлатлари билан савдо – иқтисодий алоқалари тарихи (Индонезия, Малайзия ва Сингапур мисолида)... 44

Хосиятов Хуршид Отақулович. Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти, в.б. доцент, тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари музейларининг нуфузли халқаро ташкилотлар ва хорижий мамлакатлар билан алоқалари 51

Эргашева Сайёра Абдусоатовна. Термиз давлат университети Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси. 1950-80 йиллардаги Сурхондарё вилояти ҳунармандчилик артеллари ва уларнинг ҳозирги кундаги аҳамияти 56

Аннаева Зарифа Мусурманкуловна. Термиз давлат университети Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси. Ўзбекистонда пахта яккаҳокимлиги шароитида экологик муовазантнинг бузилиши 64